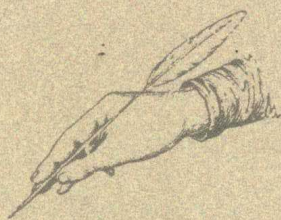

قاۋسلىقان قاماجانوۋ

تالعام جانە تارازى

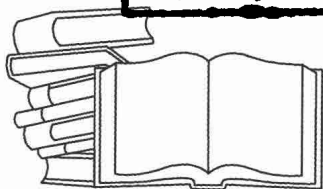

شىنجاڭ خالىق باسپاسى

قاۋسلىقان قاماجانوۋ

تالعام جانە تارازى

常州大学图书馆
(مقالەلەر جىلغامى)
藏书章

شىنجاڭ خالىق باسپاسى

图书在版编目(CIP)数据

选择与天平: 哈萨克文/浩斯力汗·哈密江著. 乌鲁木齐:
新疆人民出版社, 2010.3

ISBN 978—7—228—13286—7

I. 选... II. 浩... III. 哈萨克族 — 少数民族文学 —
文学 — 评论 — 中国 — 文集 — 哈萨克语 (中国少数民族
语言) IV. I207.936-53

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2010) 第 037881 号

责任编辑: 阿扎马提

校 对: 哈力木拉提

封面设计: 夏提克

选择与天平 (哈萨克文)

浩斯力汗·哈密江 著

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码: 830001)

新疆新华书店发行

新疆翼百丰印务有限公司印刷

850×1168 毫米 32 开本 8.125 印张

2010 年 3 月第 1 版 2010 年 3 月第 1 次印刷

印数: 1 — 1000

定价: 16.00 元

جاۋاپتى رەداكتورى: ازامات سىقاق ۇلى
كوورەكتورى: قالمۇرات جارمۇقامەت ۇلى
مۇقاباسىن جوبالاعان: شاتتىق اگسا

تالعام جانە تارازى

*

شىنجياڭ خالىق باسپاسى باستىردى
(ئۈرۈمچى قالاسى، وڭتۈستىك اراتتىق كۈشەسى، 348 - اۋلا)
شىنجياڭ شىنخۇا كىتاپ دۈكەنىنەن تاراتىلدى
شىنجياڭ يىايفىڭ باسپا بىستەرى شەكتى سەرىكتىگىندە باسلىدى
فورمات 1/32 1168 × 850، 8.125 باسپا تاباق
2010 - جىل، ئاۋرىز، 1 - باسپاسى
2010 - جىل، ئاۋرىز، 1 - باسلىۋى
تيراجى: 1000 — 1

مازمۇنى

- «بوراندى بەكەت» جانە «ەلجاۋ كۈنبىي» 1
- «تىرنالار» نە دەيدى 13
- جاڭا زامان ادەبىيەتتىمىزدىڭ جانە «بىر جارشىسى 32
- اتا كورگەن وق جونا 48
- «داۋىر» ۋىنى، ازامات جىرى 53
- تاپبەرمە جىردىڭ تارلانى — كاسىمباي قۇساين ۋلى جانە ونىڭ 83
- «ۇش ايتىسى» تۋرالى 83
- تاڭجارىق زەرتتەۋ جايىندا 95
- «داۋىر، جازۋشى، رومان 107
- اقىن زاداقتان جانە ونىڭ «ەلىم — اىي» ھاقىندا 132
- «ومىر — ۋاقت — وقىرمان 146
- باسباي جانە «باسباي» رومانى 159
- اسەت نايمانباي ۋلى جانە «جۇمادىل مامان 170
- ابايدى تالى «بىر قىرىنان تانۋداي تارتىمدى تابىس 180
- اۋەسقان نۇرقوجا قىزى ەڭبەكتەرىنىڭ كەيىر ەرەكشەلىكتەرى 187
- جونىندا 187
- جۇبايلار جىرى — «ومىردىڭ سىرى 196
- سەزىمنىڭ جازۋشىلىقتىلى رولى جونىندا 208
- شاكەرىم شىعارمالارىنىڭ جۇڭگودا تارالۋ جانە زەرتتەلۋ جاعدايى 217
- «قىيەت» جانە «قوڭىر تاۋدىڭ كۇڭگىرى» 232
- كەشۋلەر كەرۋەنى 243

«پوراندى بەكت» جانە «ەلجاۋ كۈنبى»

اعىمىزدان اقتارىلا ماقتانىش ەتەتىن ەرەسەن زور قۋانىشتى ستەردىڭ ءبىرى — 20 — عاسىردىڭ جالپاعىنان جارىلىپ، بوكسەسىنەن بۇكتەتلىگەن 2 — جارىمىنىڭ سوڭىن الا تۇركى حالىقتار ادەببەتى الەمىندە تاغى دا ەكى رومان تۋدى. ونىڭ بىرەۋى «پوراندى بەكت» تە، تاغى ءبىرى «ەلجاۋ كۈنبى». الدىڭعىسى، جارقىراپ جارىققا شىققانىنا 20 جىل شاماسىندا بولعان، تالاي كوزدەن، تالاي قولدان وتكەن، كوپتەگەن تىلدەرگە اۋدارىلىپ، تارازىلارعا تارتىلىپ، ەكشەلگەن كەسەك تۋىندى، سونداي — اق، دۇنيە ءجۈزى وقىرماندارى اراسىندا ەرەكشە اڭس قوزعالغان بەلگىلى دە بەدەلدى شىعارما. كەيىنگىسى، قالىڭ وقىرماندار قاۋىمىمەن بەت كورىسكەنىنە توبەلەنگەن 4 جىلدىن ەندى اسىپ بارا جاتقان، قابىرعاسى قاتپاعان جاس رومان. سويتسەدە، بۇل رومان بۇل كۈندەردە ۇلت، مەملەكەت شەكاراسىنان اتتاپ ءوتىپ، شەتەل وقىرماندارىنىڭ قولىنا وتە باستادى.

جوعارىداغى ەكى رومان تاقىرىپ كەڭدىگى جاعىنان دا، مازمۇن تەرەڭدىگى جاعىنان دا، قۇرىلىسىنىڭ كەمەلدىلىگى جاعىنان دا نەمەسە الەۋمەتتىك قۇندىلىعى، قوعامدىق رولى، ەستەتيكالىق قۇنى، كوركەمدىك ساپاسى جاعىنان دا ءبىر — بىرىمەن دەڭگەيلەس كەلەدى. ەسىمىزدە بولسا كەرەك، 1986 — جىلدىڭ سوڭعى مەزگىلى، جولداس ءجانابىل سىماۋىلى شىنجياڭ ۇيعۇر اۋتونوميالى رايونى بويىنشا ادەببەت — كوركەمونەر جاسامپازدىعى جونىندە وتكىزىلگەن ءبىر اڭگىمە ماجىلىسىندە سويلەگەن سوزىندە: «ادەببەت — كوركەمونەر باسەكەسىن جۇرگىزىپ، دامۋ بارىسىندا باسقارلاردان اسىپ تۇسۋىگە باتىلدىق ەتۈىمىز ءتيس.

تىرىششاڭدىقپەن دارىندىلاردى جەتلىدىرىپ، تاڭداۋلى شىعارمالار جاراتىپ، بۈكىل مەملەكەتتىڭ، دۇنيە ادەبىيەت - كوركەمونەرىنىڭ مەنبەسىنەن ورىن الۇعا باتىلدىق ەتۈمىز كەرەك... قىرعىزستان رەسپۇبلىكاسىنان شىعپ وتىرعان ايتىماتوۋ سىياقتى ايگىلى جازۋشى ەبىزىڭ شىنجاڭداى ەار ۇلت ەالقىنان شىقپاي ما؟» دەپ كورسەتكەن ەدى.

ارىنە، وسكەلەڭ ۇمىتىپەن، ەالباسارلىق رۋحپەن ايتىلعان نىزگى ارمان، يگى تىلەكتىڭ كۈندەردىڭ بىرىندە سىكە اسىپ، رەدىققا اينالۋى ەاجاپ ەمەس قوي؟!

بىزگە بەلگىلى، ەلمەدىك اقىل - پاراساتپەن ەومىر سۈرگەن ادام بالاسى شىنەن شىققان دارا تالانت يەلەرى وزدەرىنىڭ ەسەلەنگەن ەڭبەك جەمىستەرىمەن باسقالاتاردىڭ كوزىنە بىيىكتەپ كورنەكتىلەنىپ كورىنەدى. ارىنە، تارتىمدى تالعام، جاسامپازدىق ونەر جارىسىندا وزىندىك جارامدىلىعىمەن توپ جارىپ، دارالىعىمەن كوكىرەك كەرىپ كورىنبەگەن ەردى دارىندى دەپ ەسەپتەۋگە بولمايدى. ەور داۋىستى قىرعىز ەالقىنىڭ: اسپاندا جۇلدىز، جەردە شىڭعىس بار، - دەۋلەرىنىڭ دە ۇلكەن ەمانى، تەرەڭ ماعىناسى بار. قىرعىزستان رەسپۇبلىكاسىندا قىرعىز قالامگەرلەرى شىنەن شىڭعىس تورەقۇل ۇلى ايتىماتوۋ 1950 - جىلداردىڭ كەيىنگى جارىمىندا بركەس - بركەس «بەتپە - بەت» جانە «جامىلا» اتتى اتاقتى پوۋەستەرىن جاريالاپ، قالىڭ وقىرماندار قاۋىمىن وزىنە بىردەن جالت قاراتتى. 1963 - جىلعا كەلگەندە «جامىلا» پوۋەستى ەۋشىن «لەنىن» وردەنىن الدى جانە بۇل شىعارما دۇنيەدە كوپ تىلدە اۋدارىلىپ، شىڭعىس ايتىماتوۋ ۇزاق وتپەي - اق دۇنيە ادەبىيەتى مەنبەسىنەن ەبىر - اق شىقتى. ول 20 نەشە جىل ەۋرتىس پوۋەست جاسامپازدىعىمەن اينالىسىپ كەلىپ، 1980 - جىلعا وتكەندە «بوراندى بەكەت» (كەيىر تىلدەردە روماننىڭ اتى «ەاسىردان دا ۇزاق ەبىر كۈن» دەپ النعان) اتتى تۇڭعىش رومانىن وقىرماندارمەن بەت كورىستىردى. 1983 - جىلى بۇل رومانعا

بۇرىنقى س س س ر مەملەكەتتىك سىلمى بەرىلدى. «بۇراندى بەكەت»
رومانى دۇنيە ادەبىيەتىدە ماكسىم گوركىدىڭ «انا» رومانىنان كەيىن
جۇمىششاردىڭ ولمەس تىپتىك وبرازىن جاراتىپ، الەمدىك ۇلگى
ورناتقان شوقتىقتى شىعارما.

زامانىمىزدى دۇنيە ادەبىيەتىدە اعالاپ الدىعا شىققان الەمدى، ادۇش
اكادەمىك جازۇشى شىغىس ايتىماتوۆ بۇل رومانىن جازۇدا جاڭا ءستىل
جاراتىپ، تىڭنان جول اشىپ، ۋاقىعالاردى ءبىر - بىرىمەن قابىستىرا،
جىناقى ءارى مازمۇندى، سەزىمدى بەينەلەدى. سونىمەن قابات وي
ءورسىن، ۋاقىعا جەلىسىن كەڭىنەن كەلىستىرە تارتىپ، تاريحي
ادامداردىڭ، وسىزامان ادامدارىنىڭ رەال وبرازىن كوڭىل قويىپ
كورنەكتىلەندىرۋمەن بىرگە، بولاشاق دۇنيە ادامدارىنىڭ دا
فانتاستىكالىق وبرازىن ءساتتى ساۋلەلەندىرگەن. «بۇراندى بەكەت»
رومانىندا جازۇشى وتكەن مەن قازىرگىنى، قازىرگى مەن كەلەشەكتى
تۇتاستىراتىن ۋاقىعالار بايانى ارقىلى ءوز يدەياسىن، ماقساتىن دارا
ەرەكشەلىكپەن، وزگەشە ستىلمەن بەينەلەگەن، اشالاپ ايتقاندا، شىغىس
ايتىماتوۆتىڭ بۇل رومانى ادامداردى تاريحي تاجىريبەلەردى مۇقيات
قورىتىندىلاۋعا، بولاشاقتى مەڭزەۋگە، ادامگەرشىلىك ار، ادامدىق
قاسىيەت، ادامدىق ۇستىندە ويلانۋعا، ادامدىق بورىشتى اقتاۋعا
شابىتتاندىرادى. «بۇراندى بەكەت» بۇرىنقى سوۋەت وداعىندا بىرنەشە
تىلدە، بىرنەشە رەت قايتالاپ باسلىم كورۋدەن سىرت، انگلىيا، شۋەتسيا،
گەرمانىيا، جاپونىيا جانە ەلىمىز جۇڭگودا قايتالاپ باسلىغان. ءبىر
فرانىيانىڭ وزىندە 4 رەت باسلىم كورگەن.

ال، ەلىمىزدە 1994 - جىلى باسلىم كورگەن پروفەسسور، جازۇشى
سۇلتان جانبولاتوۆتىڭ ەكى تومدىق تاريحي رومانى «ەلجاۋ كۇنىدىڭ»
كەلەلى دە كيەلى ورنىن، الەۋمەتتىك نىقالىن، كوركەمدىك قۇدىرەتىن،
باعالى قۇنىن تومەن مولشەرلەۋگە بولمايدى.

ەكى تومدىق «ەلجاۋ كۇنى» رومانى 1994 - جىلى ىلە حالىق
باسپاسى جاعىنان باسلىم كورىپ ۇزىن وتپەي خان تىلىنە اۋدارىلىپ

بهيجيىڭدە «قاۋىم باسپاسىندا» باسلىپ شىعۋدان سىرت قازاقستان
 رەسپۇبلىكاسىنىڭ «اتا جۇرت باسپاسى» جاعىنان باسلىم كوردى. بۇل
 ەلىمىز قازاقتارىنىڭ ەبرىنشى رەت شەتەلدەردە باسلىغان رومانى بولسا
 كەرەك. رومان جانە 1995 - جىلى مەملەكەتتىك 2 - رەتكى ۇزدىك
 كىتاپتاردى باعالاۋ قىمىلىندا، سونداي - اق شىنجياڭ ۇيعۇر اۋتونوميالى
 رايونىنىڭ قۇرىلعانىدىنقى قىرىق جىلدىنعا ارىنالىعان جۇلدەلى
 شىعارمالاردى باعالاۋ قىمىلىندا دالتالدىنپ ارت - ارتىنان مەملەكەت،
 ولكە دارەجەلىك سىلىق العان. روماندا جازۋشى ەسوزدى قازاقتىڭ اتا
 تارىخىنىڭ ارعى جاعىنان قاۋسىرا قۇشاقىپ، وىلى تىلمەن وىپىپ الپ
 وراعتىپ باستايدى. دەمەك، روماندى جازۋ بارىسىندا جازۋشى قارىمدى
 قالامىن قاقپايلاماي، ەركىن كوسىلتە سىلتەگەن. رومان اتا تارىختى
 ارقالاپ، مازمۇن جاقىتان شىمرلانىپ، فورما جاقىتان سومدالىپ باسپادان
 شىعىسمەن ەلىمىز ەشى - سىرتىندا نەداۋىر جاقسى اڭسى قوزعادى.
 روماننىڭ نەگىزگى گەروىيى - قازاقتىڭ تىم رەتەدەگى ەل اعاسى،
 انىعراق ايتقاندا، وسدان 2100 جىل بۇرىن دۇنيەدەن وتكەن، سول
 زامانداى ەرى، بىرگەلى ەل ەسەپتەلگەن ۇيسىندەردىڭ ەڭ كورەگەن، ەڭ
 بىلىكتى، ەڭ پارمەندى باسشىسى - ەلجاۋ كۇنبي. ول كۇنى بۇگىنگە
 دەيىن عالمىدار مەن زەرتتەۋشىلەر جلعىنان توتەنشە اۋىزعا اللىنپ، تارىخ
 بەتتەرىندە ەسىمى قالعان اىگىلى تۇلعالاردىڭ ەبرى. جازۋشى وسى
 تارىخى تۇلعانى قايتا ەتىرىلىتىپ، ونى كوركەم ادەبىيەت كوگىيەگىنە
 كوتەردى. جازۋشى روماندى جازۋدا مول تارىخىي ەبلىم، مىقتى ەارى
 سەنىمدى تارىخىي فاكت (ماتەريال)، كەمەلدەنگەن جوعارى قابىلەت ەارى
 باسقا قالام يەلەرىنە مۇلدەم ۇقسامىتىن كوركەمدىك بەينەلەۋ شەبەرلىگى
 سىندى نەگىزگى شەشۋشى فاكىتورلاردىڭ كومەگى مەن قۇدىرەتسە
 سۇيەنگەن. جازۋشى بۇل قابىرعالى كەسەك شىعارماسىندا ادامزات
 دۇنيەسى تارىخىندا، ەتىپتى، جىل ساناۋدان بىلگەرى حاندىق قۇرىپ،
 كادىمگىدەي اكىمشىلىك ۇقىق جۇرگىزگەن، ەبرىشاما تۇراقتى قوعامدىق
 ەتارتىپتى، نەداۋىر كەمەلدى باسقارۋ زاڭىن ورناتقان، دەربەس مەملەكەت

قۇرغان ئۇيسىن ەلىنىڭ ەكونوميكاسىن، مادەنيەتىن، سالت - ساناسىن، شىكى - سىرتقى قوعامدىق بايلانىستارىن، الۋان تۇرلى الەۋمەتتىك قىمىلدارىن، ەلىنە بىتكەن ەرلىگىن، قۇدىرەتتەنۇ، كۇشەيۇ، گۇلدەنىپ - كوركەيۇ، نىقالىن كەڭەيتۇ بارىسىن وزەكتى ويدىڭ اۋقىمىنا قابىستىرا وتىرىپ سۇرەتتەگەن.

شەڭبەكتەپ شەڭگەلىنە الپ، تىرناعىن باتىرا جەلكەلەپ، جەبىرلەپ كەلگەن عۇن ئاڭىرقۇتىنان قۇتىلۇدى ويلاعان ارى ونى ارمان ەتكەن ئۇيسىن ەلى ۇلى كوسەمدەرى ئاندىبىيدىڭ باسشىلىعىندا ۇز تىزگىندەرى، ۇز تاعدىرلارى وزدەرىنىڭ قولدارىندا بولغان ەركىن ەل بولپ جاساۋدى كوزدەپ، اسكەرى ستراتەگيالارنى كۇشەيتۇگە، شىكى اكىمشىلىك قۇرىلىسىن نىعايتۇعا، ەكونوميكاسىن، مادەنيەتنى قارىشتاپ دامىتۇعا تامان ۇمتىلىس جاساپ ۇيسادى. بىراق ولاردىڭ شىتەي تۇيگەن كوكەي تەستى ماقساتتارىن سەزىپ قالغان عۇن ئاڭىرقۇتى كورشى ەلدەردىڭ ۇيسىنگە كەنەتتەن شابۇل جاساعان ورايىنان پايدالانىپ، ئاندىبىيدى ۇلتىرىپ، اكىمشىلىك ورداسىن تالقانداپ، ۇيسىندەردى قايتىپ ەڭسە كوتەرە الماس كۇيگە ئۇسىرىپ قويادى.

انا تابىعات ەركەسى جابايى حايۋاناتتاردىڭ ادامزات ۇرپالى جەتمى بالاغا جاساعان شاپاعاتىنان، كورسەتكەن مەيىرىمىنەن اسەرلەنگەن عۇن ئاڭىرقۇتى ەلجاۋ كۇنىيدى توتەنشە نىقلاسىپەن تاربىيەلەيدى. ەندى ەرچەتكەن سولق ونى ئۇيسىن ەلىن باسقاراتىن باسشى ەتىپ ەرەكشە بەلگىلەيدى.

دانالىق دارىعان اقلدى ەلجاۋ شاپقىنشلىققا ۇشىراپ ويراندالغان ەلدىڭ ەسىن جىدىرىپ، شىكى جاقتالى نىتتماقتى بارىنشا كۇشەيتىپ، ەلىن، جەرىن گۇلدەندىرۇگە، قۇدىرەتتەندىرۇگە كىرسەدى، جازۇشى روماندا بۇل مايەكتى ۋاقيعانى وتە شەبەرلىكپەن سۇرەتتەگەن. «بوراندى بەكتە» پەن «ەلجاۋ كۇنىي» اتتى وسى ەگەي ەكى رومانداقلى وقىرماندار قاۋىمىن وزىنە تارتقان ەڭ ەلۋلى باستى ەرەكشەلىك - جوعارىدا بايىمداۋ جاساپ كورسەتكەنىمىزدەي تاقىرىپ تاپقىرىلىعى، تاقىرىپ كەڭىگى.

ئىزدىنىش بۇل ماقالادا ايتارىمىزدا وسى. وسىزماڭ دۇنيە ادەبىيەتنىڭ
ئىبى ايتىماتوۋ عاسىرلىق ۋاقىعانى تاۋىپ، ونىڭ جالىپى بارىسىن ئىبىر
كۈنگە شوغىرلاندىرىپ ئورنىسى كەڭ، ورەسى بىلىك، ۇلان - قايسىر
مازمۇنغا باي كەسەك تۇندى جاراتسا، وسىزماڭ ەلىمىز قازاق ادەبىيەتى
قوسىنىندا تەز جەتىلىپ، وزىندىك جولى، وزىندىك ستىلىمەن الدىڭعى
قاتاردا اعالاپ كورىنگەن ئالىقالى جازۋىشى جانبولاتوۋ تارىخى ۇزىن
ەجەلگى ۇلت ەسەپتەلگەن قازاق ەلقىنىڭ ئىزتوزى دا قالماي كەلگەن
تارىخىنىڭ قاتپارى قالىڭ قويىناۋىن اقاتارىپ، ودان قۇندى ماتەريال
تاۋىپ، ونى كوركەمدىك ورەگە كوتەرە ەكى توم قىپ وقىرمانغا ۇسىندى،
كارى تارىختى كادەگە جاراتتى. ەگەردە ەكى روماننىڭ بىزگە ايداي انىق
ئەلىم بولغان بىرەگەيلىگىن سىپاتتاۋعا تۇرا كەلسە، وعان جانە ئىبىر
بادىرياعان فاكت رەتىندە بۇل شىعارمالاردا سۇرەتتەلگەن، عاجايىپ بىتە
قايناسقان، تىپتى، ماڭگىلىك جىڭى ايرىلماي كەلگەن دوستىق
تۇراسىندى تاقىرىپتى كورسەتۋە بولادى.

ەكى روماندا ادامدار اراسىندى ادەتتەگى دوستىق باياندىغان. بۇل
كەلەلى تاقىرىپتاردا جازىلغان كەسەك شىعارمالاردا ۇرپاقتان - ۇرپاقتا
تارالىپ، زاماننان - زامانغا كوشىپ، تارىختان - تارىخقا جالغاسىپ،
بارغان سايىن قادىرلەنىپ، بارغان سايىن جاڭالانىپ وتىراتىن وشپەس
ومىرلىك ۇلگى بولاتىن دوستىق شەجىرەلەرى شەرتلگەن. «بوراندى
بەكەتتە» شىنايى دوستىق قارىم - قاتناستان قۇرالىپ، تەرەڭدەي تامىر
تارتا ئورنىپ - ورىستەگەن ۋاقىعالار شىعارما سىۋجەت جەلىسىنىڭ
ۇيتقىسىنا قويىلىپ باياندىغان. روماندا ادامگەرشىلىك، ادامدىق دوستىق
جۇڭىن پاك ارىمەن، تازا جانىمەن ارقالاعان قىرعىندىق قارت تەمىر جول
جۇمىشىسى ەدىگە مەن قازاقتىڭ قاراپايمى دوسىنا ادال، سىكە شوگەل،
تەمىر جولدا بىتەيتىن. قارا تابان قارت جۇمىشىسى قازانقاپ
ورتاسىندى ەل جۇرەگىن ەلجىرەتكەن دوستىق بەينەلەنگەن. پويەز دەگەن
كەرەمەت كۇشتى، كەرەمەت جۇيرىك كەرۋەن عوي! ول جالغىز ۇزى ئىبىر
تايا ەلدى ئىبىر - اق باسىپ الىپ، قارا جەردى باۋىرىنا قۇسىرىپ، تاۋ

تەسپ، جالپاق دالانى كەسپ كەتە بەرەدى. ەدىگە مەن قازانچاپ ءىزى
تۈسپەگەن جاپان تۈزدە، سان عاسىرلاردا سانسىزداعان ادام بالاسىنىڭ
وزەكتەرى تالىپ، ولەر حالگە كەلىپ وتەتىن ساروزەك دەپ اتالاتىن
جەلدىڭ وتىنە ورنالاسقان پوپەز بەكەتىندە تابىسقان، ولاردىڭ
ورتاسىنداعى دوستىق وسى جەردەن باستالعان، وسى جەردە تامىر
تارتقان. سونداي - اق ەدىگە مەن قازانچاقتىڭ دوستىعى انشىين اۋىزدا
بار، ارەكەتتە جوق جالتماعان جالاڭ دوستىق ەمەس، ول شىن مانىندەگى
ادامگەرشىلىك مۇرات، ماقسات ۇستىندە قۇرىلعان دوستىق.

ەكى ۇلتتان شىققان ەكى جۇمىسشىنىڭ دوستىعىنىڭ قانشالىق
تەرەڭدەي تامىر تارتقاندىعىن ەدىگەنىڭ قازانچاقتىڭ اۋىر اۋرۇعا تاپ
بولىپ، ءپانى دۇنيەمەن قوشتاسار الدىندا ايتقان وسىەتىن تاباندى
ورىنداۋ بارىسىنداعى وقىرمانداردىڭ جانىن سۇيىندىرگەن قىممىل -
ارەكەتتەرىندە بەينەلەگەن.

ادام بالاسىنىڭ نىزگى ادامگەرشىلىك قاسىيەتىن، ادامدىق ءمورالىن،
ادامدىق مەيرىن، ادامدىق ماحابباتىن، جانى جالعاس جاقىندىعىن باسقا
ەمەس، شىمىرلانغان، شىڭدالعان، سىناقتان وتكەن دوستىقتىڭ،
ستەستىكتىڭ كۇش - قۇدرەتى ارقىلى سپاتتاپ كورسەتۋگە بولادى.
سونائۇ تارىختىڭ شىڭىراۋ تۈبىندە قالعان اتام زامانداي ءۇيسىن
ۇلىسىنىڭ ۇلاعاتتى ەلباسى ەلجاۋ كۈنبى بايتاق جەرگە برگەسىن كەڭ
جايىعان ەرجۈرەك ەلىن عۇنداردىڭ تەمىر تەگەۋرىنەن قۇتىلدىرۋدى
كوزدەپ، ۇلىسىنىڭ كۈن شىعىسىنا ورنالاسقان حان ەلىمەن وداقتاسۋ،
دوستاسۋ نىيەتىنە كەلەدى. عۇن ءتاڭىر قۇتىنىڭ باسا - كوكتەپ
شابۇلىداۋ، شەكارا ەلىن ەزىپ، اياق استى ەتۋ تەكتەس سىتەرىن حان ەلى
توسا الماي كەلگەن ەدى. ەلجاۋ دا ەلىن ەزىپ جانىشتاپ كەلگەن، ارىستاي
اكەسىن ولتىرگەن اتا جاۋىنا ءتىسىن قايراپ تۇرعان - دى. ارينە، بۇل
جاعدايلار جەلدەن تارتىپ تىرناعى باتىپ كەلگەن ورتاق جاۋعا ورتاق
سوققى بەرۋ ءۇشىن ەكى برگەلى ەلدى، ەكى ەلدىڭ بەدەلدى باسشىلارىن
جاقىنداپاسا، الىستاتپادى!

اقىرى، ولار ءوزارا ەلشى جىبەرىپ، ءبىر - بىرىنە سى كورسەتسىپ، ارالارىنان قىل وتپەيتىن دوس ەلگە اينالىپ ءون قىلاناتىنا بىرلىكتە قارسى تۇرادى. ەكى ەل دوستىق قارىم - قاتىناس، بارس - كەلس، ءتىپتى، قۇداندالىق بايلانس ورناتادى، مۇنىمەنەن، كۇشتەرنە كۇش، اقىلدارىنا اقىل قوسىلادى.

مىنە وسىنداي تارىخ قاتپارىن پاراقتىلان ويلى جازۇشى قازاقتىڭ ەڭ العاشقى ەتنىك قاينارىن قازىپ، باعالى ماتەريال تاۋىپ، تارىخى دوستىقتىڭ تاماشا شەجرەسىن شەرتتى. ەلم اياسىنداعى ادام بالاسىنا تاتۇ - ءاتتى وتۇدەگى ۇلىلىقتىڭ ۇرىمىن شاشتى.

وسىزامان عىلىم دۇنيەسىندە جارىققا شىققان كوركەم ادەبىيەت ەلىمىندە فانتاستىكالىق ۇساق اڭگىمەلەردەن باسقا كەيىر نەكەن - ساياق پوۋەستەردىڭ قىرقاسىنان ارى اسا ەلى كەلگەندىگىمىز جالپاق جۇرتقا ايان. بۇل احوال بىزدەن باسقا تۇركى ۇلتتارىندا دا بار ەدى. ەندى بايىزداپ قاراساق بۇنىڭ دا شەكتەمەسى جوقتاى كورىنەدى. اسا كورنەكتى اكادەمىك جازۇشى شىڭخەس ايتىماتوۋ عىلمى فانتاستىكالىق كۇشىن، ءونىمىن كەسەك پروزالىق شىعارمالاردا كورسەتتى، ناقتاپ ايتقاندا، «بوراندى بەكتە» رومانىندا ساۋلەلەندىردى.

بۇرىنقى سوۋەت ودلى مىن امەرىكانىڭ ەلم ۇشقىشتارى ەلىمنىڭ سىرىن اشۇ ماقساتىندا ەلم وربىتاسىنا قۇرغان وزدەرىنىڭ بىرلەسپە ستانسيالارىندا تۇرىپ مۇقيات تەكسەرۋ جۇرگىزەدى. سول ۋاقىتتاردا ولار بەيتانىس پىلانەتادان بەرىلگەن سىگنالدى قابىلدايدى دا، سول زامان شاستوتاسىن تۇرالاپ، قابىلدىغان سىگنالعا قاراتا سىگنال بەرەدى. ناتىجەدە ءبىر - بىرىنە مۇلدەم ۇقسامائىتىن ەلم ۇشقىشتارى تابىسىپ، بايلانس ورناتادى. سونىمەنەن جەر بەتىنەن ەكى دامىعان ەلدەن شىققان ەكى ەلم ۇشقىشى ادام بالاسىنىڭ كەلەشەگى ءۇشىن كەرەك بولعان ەڭ زور باقت جولىن تابادى. ەلىمنىڭ سىرىن اشتىق دەپ تۇيىندەپ، وزدەرى تۇرغان ستانسيالارىندا انىق مالىمەت جازىپ قالىدردى. «ورمانتوستىكتەردىڭ» ۇشۇ جىلدامدىعى ساۋلەلەننىڭ جىلدامدىعىنان تەز

بولعاندىقتان، ولار كەرەمەت وىسىز اماندانغان «الەم كەمەسىنە شەمىپ ورمانتوسكە» كەتەدى. «بىراق جەر بەتىندە قالغان بۇرىنقى سوۋەت وداعى مەن امەرىكانىڭ الەم ۇشقىشتارى: «ورمانتوس قوعامى» زاتتىق جانە رۇحانىي جاقتاردان جەر شارىنداعى ادامدار جاساغان قوعامعا سالىستىرعاندا الدە قايدا جوعارى تۇرادى جانە «بىر جامىنان بۇل پلانىتاداعى ادامداردىڭ ويلاۋ قۋاتى وتە كۈشتى، ولاردا اقشا، اكىمشىلىك، الاۋىزدىق، ۇرىس، سوعىس، مەيىرىمسىزدىك، قورلىق - زورلىق، اش - جالانگاشتىق، قاستاندىق، قانشەرلىك، بۇزغىنشىلىق دەگەندەردىڭ بىردە - بىرەۋى جوق ەكەن. اۋەلى، ولاردا جەر شارىنداعىلارمەن كەزدەسىپ بارىس - كەلىس جاساۋدى قاتتى ارماندايدى ەكەن. ەگەردە بۇل عىلىم - تەحنىكاسى دامىغان، مادەنيەتتى قوعامنىڭ «بىلىمدى، سانالى ادامدارىنىڭ ئىقپالى جەر بەتىندەگى بىزگە جەتسە، وىسىز امان ادام بالاسىنىڭ پىكىر جۇرگىزۋ، تىرشىلىك جاساۋ جولدارىن توسىپ، «داستۇرلى زالڭ - جوسىندارىن بۇزىپ، تۇقىمىمىزدى قۇرتىپ جوعالتادى دەپ» «ورمانتوس قوعامىنا» كەتكەن الگى ەكى الەم ۇشقىشىنىڭ جولدىن بىتەپ، باعىتىن وزگەرتىپ، ماڭگى قايتىپ ورمالاس ەتىپ قويادى. ونىڭ ۇستىنە «ورمانتوس قوعامىنداعىلاردىڭ» جەر شارىنا كەلىپ قالۋىنان قورقىپ، ولاردان قورعانۇ «ۋىشنى ماڭايلىرىنا القا فورماسىندا راكەتا ورنالاستىرىپ تاستايدى. جوعارىداعى فانتاستىكالىق ۋاقىيەنى جازۋشى رومانغا شەبەرلىكپەن قىستىرىپ، قىسىندىرىپ كىرگىزگەن «ارى وقىرمانداردى بۇل ماسەلە ۇستىندە ويلىنۇعا جەتەلەيدى.

«ەلجاۋ كۈنبى» اتتى رومانغا كەلسەك، جازۋشى سۇلتان جانبولاتوۋ ادام بالاسىنىڭ اقلى جەتكىسىز السىتا جاتقان سوناۋ 21 عاسىردىڭ الدىنداعى اتا تارىختى جۇيرىك قىيالمەن شولىپ، وىرازدى ويمەن ويىپ، تامىرىن تەرەڭىمەن قوپارىپ اكەلىپ، زامانداستارىمىزدىڭ، وىسىز امان وقىرماندارىمىزدىڭ قولىنا ۇستاتۇدا عىلمىي فانتاستىكالىق كوركەمدىك بەينەلەۋ ادسىنەن ەركىن پايدالانا بىلگەن. مۇنداعى وقىيەنىڭ ورستەۋ بارىسى مىناداي بولغان: نىم ەرتەدەگى كارى تارىختا جاساغان ىرگەلس

ەلدەردىڭ، ايگىلى ادامداردىڭ احوالى جانە ولار ورتاسىنداعى بىرلىك - نىتىماق، قاقتىعىستار سۆز شارىنان كەلگەن ءۇش قوناق (ەشەش، شالا، تانيچىم) جالغىنان تۇگەلمەن شىپ - شىرعاسى شىعارىلماي اپپاراتقا تۇسىرىلەدى. بۇل بارىستا جەر شارىندا بولپ جاتقان مەشۋلىك، ويرانشىلىق، قىرعىنشلىق، ادامداردىڭ ارسىزدىغىنان، مەيرىمسىزدىگىنەن تۇعان جاۋزىدىق قىلىقتار سۆزىرىندىق مادازاتتارعا انىق ايان بولادى. ەندى ولار ءوز ەل، ءوز جەرلەرىندە بۇنداي ىستەردىڭ بىردە - ءبىرى جوق ەكەندىگىن ەستەرىنە كەلتىرىپ، ادامزاتتى كەلەكەلىدى.

ادام وبى، ادام قىالى ءتۇپسىز تەلەگەي تەڭىز سىپەتتى. ءنيۇەر سال ءبىلىمدى، پروفەسسور جازۋشىمىز جانبولاتوۋ «ەلجاۋ كۇنبى» رومانىن جازۋدا كوركەمدىك وي ورامى مەن عىلمى قىال قۇاتىنىڭ قۇدىرەتتى كۇشىنە سۇيەنە وتىرىپ، بىردە تارلان تاريخى بولپ كورىنسە، بىردە قابىرعالى عالم بولپ كورىندى. ەندى بىردە جاسامپاز جالىندى جازۋشى بولپ كورىندى. مىنە بۇلاردىڭ ءبارى سوكەڭە دارىعان ۇلكەن ونەردىڭ، مول ءبىلىمنىڭ، جوعارى تالعامنىڭ ناتىجەسى عوي؟

ءبىز تىلگە تىەك ەتىپ وتىرعان ەكى روماننىڭ ەكەۋىندە دە قايسى ۇلتتىڭ، قايسى ەلدىڭ، قايسى ءداۋىردىڭ بولسىن كوركەم ادەبىيەتتى دۇنيەسىنەن كەم تابىلاتىن تىپتىك كەيپىكەرلەر وبراى سومداپ جاراتىلعان. «بوراندى بەكەتتەگى» ەدىگە ەشكىممەن سالىستىرۋعا بولمايتىن، بىزگىلىك قاسىيەتمەن كوزگە كورىنگەن تىپتىك تۇلعا. ول ءوزىنىڭ بويىنا ادامدىق قاسىيەتتىڭ بار اسلىن جيعان. ەدىگەنىڭ اسقان ادامگەرشىلىك ءمورالى، مەيرىمدىك پەيىلى قازانقاپپەن بولعان دوستىق قارىم - قاتىناسىندا، ونىڭ شىدامدىلىعى، قايسارلىق رۇحپەن تولعان ەرلىگى، جان باسپاعان جاپان تۈزدە قىستىڭ قاقلعان سارايىزىندا، جازدىڭ شىلىڭگىر ىستەينىدا تابانداپ ىستەگەن ەڭبەكشىلىدىگىندە كورىندى. روماندا باسا ءمان بەرىلىپ سۆرەتتەلگەن تىپتىك جاعىمسىز جەكە ءسايتجان. ءسايتجان قازانقاپتىڭ جار دەگەندەگى جالعىز ۇلى، قازانقاپ

ۋەمىرىندە بار جىيان - تەرگەن، تاپقاندارنىڭ ئېرىن ۋەسى ئېرى بالاسىنا ارنايدى، سۈنمەن ئىسپاتچان كەسنىڭ ارقاسىدا جوعارى مەكتەپتى ئىتىرىپ، ئىلىمدى بولۇپ جەتلىپ شىعادى. ئېرىق ۋەل كەسى قايتىس بولغاندا سۈيەكتى سالغان تاپتتىڭ ئېرى باسەن كۈتەرمەي، نامىستانىپ قاشىپ كەتەدى. بۇعان اشۇلانغان ەدىگە ئىسپات جاندى ماڭگۈرت دەپ تىلدەيدى. دۈنيە جۈزىندىك جۈلدەلى جازۋشى ايتىماتوۋ شىعۋ تەگىن ۇمىتقان، ۇلتىنان، جۇرتىنان، انا - اناسىنان بەزىگەن بەتسىزەردىڭ ئىسپاتچانداي تىپتىك ۋەرازىن ئىيىمدى، ئىساتى جاراتۇ ارقىلى جالپاق جەردە جاسالغان ادام بالاسىنا ماڭگۈرتتىك قىلىمس ۋەتكىزۋەن ساققانۇدى قاتتى ەسكەرتەدى. ال، «ەلجاۋ كۈنىگە» كەلسەك، ۋەندا جەر شارىنا اىگىلى ئېرى الپ ادامنىڭ تىپتىك ۋەرازى جاتىر. ۋەل تارىخىي ادام ەلجاۋ كۈنىي ۋەرازى. روماندا ەلجاۋ كۈنىيدىڭ دانالىعى مەن داڭقى، ۋەنىڭ ۇلىلىمەن، كۈرەگەندىگەن بورداي تۈزىپ ۋەيراندالغان ەلەن ۋەرنىنان تۈرەمىزىپ، قايتا باسەن قۇراپ، باقت جولىنا باستالغان ەلەك ەڭبەكتەرى كۈركەمدىك بەينەلەۋ امالدارىمەن كۈرىكتەندىرىلە تۇلعالاندىرىلغان.

سايمىپ كەلگەندە، ەدىگە مەن ەلجاۋ كۈنىي ۋەرازى دۈنيە ادەبىيەتتىندەگى تاماشا ۋەرازدار دەۋگە بولادى.

«بوراندى بەكت» پەن «ەلجاۋ كۈنىي» روماندارنىڭ ەكەۋىنەن تەڭ بايقالغان ەركەشەلىك: بۇل اتاقتى شىعارمالاردىڭ اۋتورلارى خالىق اۋىز ادەبىيەتتىندەگى بەينەلەۋ امالدارىن مەيلىنشە قولدانا ۋەتىرىپ، ۋەدان كەرەكتىلەرنىڭ ەبىن تاۋىپ، ەپتىلىكىپەن پايدالانغان. الايىق، الدىڭعى روماندىلى نايمان - انا بەيتى تۋرالى اڭىزبەن كەيىنگى روماندىلى ەدىگە، ەلجاۋ اتتى ەكى ەرسەن گەرويدىڭ تىپتىك ۋەرازىن جاساۋدىڭ قاجەتتەنە قاراي ۋەرنىن تاۋىپ المىغان اڭىزدىق دەتالدار، بۇلاردان باسقا «بوراندى بەكتەتەگى» ەكى ەلم ۇشقشنىڭ ۋەرماتتوس پىلانەتاسىنداعىلارمەن كەزدەسۋ، بايلانىس ۋەرناتۇ بارىسىندىلى تراگەدىياسىن، «ەلجاۋ كۈنىيدەگى» سوناۋ تىم ۇزاققا قالغان تارىختى سول زاماندا جاسالغان ادامداردىڭ

داستۇرلى بايانىمەن بەرۋ نىغايى بولمىغان جاعدايدا ونى عارشتىقتار
ارقىلى عملىي فانتاسىتىكالىق جولمەن جەتكىزۋدە تاللىي حاللىق اۋىز
ادەبىيەتتىندەگى ميفتىك بەينەلەۋ ادستەرى قولدانىلمىغان. ەكى روماننىڭ
اۋتورلارنىڭ تىلىدىكى قورى مول، حاللىق تىلىنە باي بولغاندىعى ءۇشىن
بۇل شىعارمالاردىڭ ءتىلى سۇلۇ، كوركەم ءارى جاندى، سەزىمدى،
مالىمىنالى، وبرازدى شىققان. ءوز ۇلتى ءتىلىنىڭ نە ءبىر اسىل
جاۋھارلارىمەن سومدىلعان شىعارما باسقا ءبىر ۇلت تىلىنە اۋدارعاندا دا
سول ۇلت ءتىلىنىڭ اسىل قازىنالارىن ءوزىنىڭ ءوز بويىنا جيىپ
كورسەتەدى. ماسەلەن، «بوراندى بەكەت» كوپ تىلگە اۋدارىلعان، اتالى
جەر جارعان ۇلى شىعارمالاردىڭ ءبىرى، ونىڭ قاي تىلدەگى وقىرمانى
بولسىن تۇگەلدەي مۇنى تاماشا تۇيندى دەپ القاسادى، ۇلتتىق بويىۋى
قانىق شىعارما دەپ وسىنى ايتامىز. «ەلجاۋ كۇنبى» رومانىنا كەلسەك،
مۇنىڭ كوركەم ادەبىيەت جاسامپازدىمىنا اكەلگەن جاڭالىقتارى نەداۋىر
بارشلىق سەكىلدى. جۇيەدەن، وسىلاردىڭ شىندە ونىڭ ءتىل جامىندالى
جاڭالىعى كورنەكتى. جازۋشى روماننىڭ ءتىلىن جاقسى قولدانۋدان
سىرت، قىرۋار ارحايزم سوزدەردى قازىپ شىعەپ، ونى وسىزامان
تىلىمىزبەن بەينەلەپ جەتكىزۋ قىيىن بولعان جەلگى ەل ءۇيسىن
ۇلىسىنىڭ تۇرمىسىنا (ومىرىنە) بايلانىستى ماعلۇماتتاردى ناقتى
بەينەلەۋ ءۇشىن قىزمەت ەتتىرگەن.

قىزىق جەرى: «بوراندى بەكەت» پەن «ەلجاۋ كۇنبى» اتتى ەكى
روماننىڭ اۋتورلارى ءتىل ونەرى جاسامپازدىعى سالىسىنا باسقا
كاسپىتەن، باسقا جولمەن كەلىپ كىرگەن. سولاي بولا تۇرسادا ولاردىڭ
جازعان شىعارمالارى ورەسى بىيك، ساپاسى جوعارى شىعارمالار قاتارىنا
جاتادى. شىڭخەستىڭ وقىعان مەكتەبى العاشقى تاربىيە كورگەن ورتاسى،
شۇعىلدانغان كاسپى، ادەبىي جاسامپازدىمىمەن قاراما - قارسى. ول
ورتالاۋدى تاۋىسىپ، اۋىل شارۋاشلىق تەحنىكۇم مەكتەبىنە وقۇعا
تۇسەدى، ودان كەيىن اۋىل شارۋاشلىق شۇەيۋاننى بىتىرەدى. قازاقستان
رەسپۇبلىكاسىنا كەلىپ قوعامدىق قىزمەتكە ارالاسىپ، مال دوختىرى،